

a középiskolai tanárban nevelni, mert az ő kezéből kerülnek ki «a nép vezetői.» E nemzeti czélban minden művelődési tényezőnek egyezni kell, köztök állandóan folynia kell a frissítő áramnak. Ezért nem lehet el a jó középiskola és a jó egyetem egymás nélkül.

Leipzig.

IFJ. IMRE SÁNDOR.

IRODALOM.

Lélektan és logika. Középiskolák számára írta *Szitznyai Elek*. 180 lap. Budapest, Franklin társulat. 1899. Ára 1 frt 20 kr.

Szeretnék egy kis szemlét tartani bölcsészeti propædeutikai tankönyveink felett s bizony nem nagyon nehéz lenne olvasóimat meggyőzni a felől, hogy a philosophia nálunk e tekintetben is hátrább áll a többi középiskolai tárgyaknál, mert alig van öt, hat magyar nyelven írott tankönyvünk, ezeknek nagyobb része is elavult és elmaradt az újabb philosophiai kutatások eredményeitől, különösbbe a lélektanban; kisebbik részében van olyan, mely a tudomány igényeinek megfelelne, de nem felel meg az iskola és a pædagogia által támasztott igényeknek; van viszont olyan, mely eléggé alkalmazkodnék a középiskolai tanulók felfogásához s igyekeznék beilleszkedni a középiskola tantervébe is, de tudományos szempontból esik sok kifogás alá. A viszonylag legjobb tankönyvek közé sorolom én még mindig az Emericzy Géza volt-iglói tanítóképzedei igazgató lélektanát, bár ez ma már elavult, mert a lélektan azóta rendkívül sokat fejlődött, s terjedelménél fogva sem volna a középiskola ma fennálló tantervébe beilleszthető; azután az Öreg János debreczeni akadémiai tanár tankönyveit, bár az én philosophiai álláspontom azokétól különbözik és végül a Joly párisi egyetemi tanár fordított propædeutikáját. Ez utóbbi két szerző műveit némi sikerrel eddig is használták, bár a követelményeknek ezek sem felelnek meg egészen sem egyik, sem másik szempontból.

Ily körülmények között rendkívüli érdeklődéssel és mohó kíváncsisággal vettem kezembe egy olyan jó nevű és lelkes tanfőúrnak könyvét, mint Szitznyai Elek s várákozásomat még jobban fokozta a műhöz írott előszó, melyben jól esett megéreznem a szerzőnek tárgya iránti szeretetét, megértenem azokat az alapjában véve helyes alapelveket, melyek felfogását és tárgyalását irányították és végül megtudnom azokat a forrásokat, melyekből merített. Átolvasva a könyvet, bár elismerem, hogy az méltán sorakozik fentemlített legjobb philosophiai könyveink közé, mégis sajnosan kell bevallanom, hogy várákozásomat, igényeimet csak

részben elégitette ki. De vizsgáljuk meg a könyvet közelebbről s nézzük először is azt, mennyiben váltja be Sztinyai az előszóban mondottakat.

Valóban igaza van abban, hogy az ő tárgyalásmódja eltér az eddigi tankönyvektől abban, hogy ő a lélektanban nemcsak a lelki jelenségeknek leíró természetrajzát adja, hanem levonja ezeknek természetéből a levonható erkölcsi és neveléstani igazságokat. Tudományos szempontból a lélektan illetén tárgyalása ellen már eleve kifogást tehetnénk, mert ennél könnyen az a veszély fenyegetheti az író, vagy kutatót, hogy a teleologiai szempont könnyen meghamisítja a lelki jelenségeknek *valódi* tényálladékát vagyis, hogy a normatív elvet átvisszük a lélektanba is, hol annak semmi helye nincs, és az egyes bölcsészeti disciplinák határvonalait elmoszuk; — azonban figyelembe kell vennünk egyrészt azt, hogy tankönyvvel van dolgunk, másrészt azt, hogy nálunk a tankönyvíró a tanulságoknak levonását a lelki jelenségekből bajosan bizhatna az előadó tanárookra, mert a mi középiskoláinkban a bölcsészetet jórészt nem szakemberek tanítják, kik e tárggyal csak kelletlenül s nem elég szeretettel foglalkoznak. Ezen eljárásra azon nemes szándék indította szerzőnket — ki csaknem tizenkilencz évi tanulmány és tapasztalás eredményét rakta le könyvébe — hogy a lélektant megkedveltesse s hogy az elnyomás mellett — melyben részesül — a tárgy érdekességének és fontosságának kimutatásával tudjon a szerencsésebb tárgyak *hivatalos hatalma* mellett megállani. Azután abban is osztom nézetét, hogy ha már az erkölcsstan nem tárgya a középiskolának, ebből az igen fontos tanulmányból legalább a lélektanba olvassunk bele annyit, a mennyinek tudása okvetlenül szükséges az általános műveltséghez.

Pauer Imre is lélektanának újabb átdolgozásánál az erkölcsstan legfőbb elveit (két legfőbb elvét Schopenhauer szerint is) annak keretébe illesztette bele. Hogy a kivitelben nem tévedett-e szerzőnk, hogy a didaktikai elv nem vált-e kárára elméletének — arról később lesz szó.

Szerzőnk az előszóban fölemlíti nevezetesebb forrásait is. Valóban ezek a legjobb philosophiai írók, illetőleg lélekbuvárok. A mit ezektől tanult, azt át is értette, meg is emésztette s világos gondolatait egyszerű, könnyen érthető nyelven adja elő. Az előszóból és *lélektan mint tudomány, a lélektani ismeretek forrásai* című második paragrafusából, de meg művének egész első és második részéből jogosan azt várnök, hogy szerző egészen a physiologiai lélektani iskolának híve, talán a Wundt iskola követője, a mint hogy ezekben a részekben az is — míg a IV. résznél az érzelmek tanánál sajnosan tapasztaljuk, hogy itt már a Herbart-féle állásponthez csatlakozik. Kitünik ez abból, hogy bár az érzelmekre nagyobb gondot fordít, mint a Herbartianusok szoktak — mégis az egyes érzelmek elemzésénél azoknak intellektualis elemét hangsúlyozza folytonosan s az emotionalis elemet jó részt mellőzi.

Ebből folyik aztán az, hogy műve nem egy lélektan rendszer gyarából került ki és nem is egyöntetű, mert szerzőnk tulajdonképen *eklektikus*.

Szitnyai műve három részből áll: lélektanból (1—90-ik lap), logikából (92—134-ik lapig) és a könyv végére csatolt lélektan és erkölcsstani olvasmányokból (135—179.). Műve különben terjedelmére nézve teljesen megfelel a tanterv követelményeinek s annak az időnek, mely a philosophiának középiskolai tanítására van szánva. A lélektanban a közlendő anyagot is helyesen választotta ki, bár e tekintetben az én nézetem némileg eltér az övétől. Én azt tartom, hogy non multa sed multum, ő sokfélélt tárgyal, de nagyon is futólag. A lelki jelenségeket nagyon is felaprózza. Egyes lényegtelenebb paragrafusok aránytalanul hosszúak p. o. az alvás és álomnál még az alvajárásról is beszél, míg például a perceptioról és apperceptioról igen röviden emlékezik meg. A 31. paragrafust «az illusio, mint téves gondolkör — az emlékezés különböző fajai» címűt egészen feleslegeseknek tartom, a hajlam és tehetségről szóló 56-ik paragrafus aránytalanul hosszú.

A lélektan anyagát nyolcz részre osztja. Az első részben a test és lélek kapcsolatáról, az idegrendszeréről beszél. Ezt elfogadhatjuk. Azután következik a lelki jelenségeknek szokásos felosztása, érzet, képzet, érzelem, akarat tana, azután a rendellenes lelki tünetmények. A felosztás imez: II. Érzet. III. Képzet. A kedélymozgalmakat két részre osztja: IV. Érzelem, V. Ösztön és vágy. VI. A mozgás tünetenyei. VII. Lelki betegségek. VIII. Hypnotismus és suggestio stb. Az érzetekről behatóan tárgyal. A képzet meghatározásában eltér Helmholtz és Wundtól, a mennyiben nem ismeri a jelen szemlélet képzetait s Höfding után a képzetet egy jelenvaló és már elmúlt, de felidézett érzetből való összetételnek tartja, bár e tekintetben nem oly világos és szabatos szerzőnk, mint Höfding. Igen lényeges hiba már az, hogy szerzőnk ezen s a következő részben is a szorosán egymással összefüggő s egymásból folyó lelki jelenségeket erőszakosan és indokolatlanul elválasztja. Például az öntudattal a lehető legszorosabban összefügg a perceptio és apperceptio, ezzel meg a figyelem, alvás, álom, s így ezeket egymás után kellett volna tárgyalnia, míg szerzőnk az öntudatról a 22. paragrafusban, a perceptioról és apperceptioról a 35-ikben tárgyal.

Legkevésbé sikerült munkájának IV. része, az *érzelmek tana*. Legnagyobb kifogásom e rész ellen is az, hogy szerző a természetes egymásutánt minden látható indok nélkül felforgatja és így semmi tekintettel nincs a különféle érzelmi állapotoknak egymással való összefüggésére, sőt egymásból való kifejlődésére. Bátran követhette volna pl. Höfdinget, ki az érzéki érzelmenek két sarkából, a kedves és kedvetlen érzelméből szépen fejleszti ki a magasabb érzelmeket, (kedves érzelem: öröm,

szeretet, remény, lelkesedés stb. — a kedvetlenségből: fájdalom, bosszú, félelem, gyűlölet stb.). Ezeket az érzelmeket különben meg sem említi s például később a magasabb érzelmek körében beszél a szeretet különböző fajairól, de hogy mi az a szeretet, miből áll és miből fejlődik ki (az örömből), ezt Sztinyai könyvéből nem tudjuk meg. Általában véve az érzelmenek felfogása és meghatározása a Herbarti lélektan értelmében történik s míg előbb szerzőnk egész helyesen beszélt az érzet hangulatáról (14. §.), most (36. §.) az érzelmek következő meghatározásával lép meg bennünket: «Az érzelmek képzeletünk és testi érzeteink egymásra hatásából keletkezett állapot». Innen van aztán az, hogy míg az érzelmeket egészen helyesen két csoportba osztja, s ezeket Herbarttól eltérőleg érzéki és értelmi érzelmeknek nevezi — a magasabb érzelmek tárgyalásánál csupán az érzelmeneknek *képzetbeli elemeivel* foglalkozik, de egészen mellőzi az érzelmeneknek *vágybeli elemét, az akarathoz való vonatkozását*. Általában szerzőnk a lélektani analysisben gyöngébbnek mutatkozik. Nála az érzelmenek tanát bizonyos egyoldalú intellektualismus jellemzi. Innen van aztán az is, hogy nem tünteti fel végig az érzelmenek két-sarkát, a kedves és kedvetlen, a pozitív és negatív sarkot, melyeknek egyike pedig összes érzelmeinkben, vágyainkban, szenvedélyeinkben meg van, mint azoknak első jellemző sajáttsága. Így például az 57. §-ban csak a niemtelen szenvedélyekről beszél s általában hibáztatni látszik az összes szenvedélyeket. Itt sem tünteti fel azt a kapcsolatot, mely a vágyat, a hajlammal s mindkettőt a szenvedélylyel köti össze, mert hiszen a hajlam és szenvedély között a természetes fokozati sorozatban mellőzi a közbenső tagot t. i. a szokást.

Itt említtük meg azt is, hogy az akaratról is némi kétértelmű határozatlansággal beszél, mikor azt mondja, hogy az akarat motivumaiul érzetek és képzetek szolgálnak, de a képzetek a vágyakkal állanak kapcsolatban. A jellemet is nagyon egyoldalulag határozza meg s alatta úgy látszik csak az erkölcsi jellemet érti. Szerintem énünket, jellemünket nemcsak uralkodó képzeletünk, képzetköreink alkotják, hanem uralkodó, újból meg újból visszatérő érzelmeink, hangulataink, vágyaink, törekvéseink is egyúttal.

De legkevésbé elégíti ki engemet szerzőnknek a vallásos és erkölcsi érzelmekre vonatkozó tana. A vallásos érzést egyrészt metaphysikai képzetekből, másrészt erkölcsi elvek és tanokból állónak tünteti fel. Szerintem még az sem elég, hogy a velünk született dispositiora is rámutat, ki kellett volna emelnie a vallásos érzelmeknek vágybeli elemét és azon körülményeket, élményeket, a melyek az ember lelkében sokszor-képzet és nagyobb dispositió nélkül is felkeltik és fejlesztik, erősítik a vallásos érzelmet. Nem osztom szerzőnek erkölcsi felfogását sem, mely nemcsak lélektanában nyilatkozik meg, hanem a könyv végére csatolt

erkölcsi olvasmányaiában is. Szedjük csak össze szerzőnknek erre vonatkozó tételeit és nyilatkozatait, s ki fog tűnni, hogy erkölcsi felfogása eredetire nézve nagyon is intellektualistikus, jellemére nézve nagyon is utilitaristikus. Az erkölcsi érzelmek című 46. §-ában azt mondja, hogy cselekedeteink megítélésének egyetlen szempontja a boldogulás. «Minden emberi cselekvés tehát első sorban ama szempontból bírálendő el, mennyiben idézte vagy idézi elő a köznek és az egyesnek boldogulását. A mi tehát ezt a boldogulást előidézi, az erkölcsileg jó; a mi kárára van a boldogulásnak, az erkölcsileg rossz. A jó e szerint nem is más, mint a boldogulást előmozdító okos, czélszerű, tehát logikus cselekvés.» (62, 63. lap). Egyik olvasmányában «*A jó ember*» címűben szintén azt mondja (137, 138. lap): Van életcél és ez a küzdéssel járó tökéletesedés; ez a tökéletesedés foglalja magában a boldogságot is; ennek a boldogságnak egyedüli eszköze a logikus, czélszerű, magunknak és másoknak használó cselekvés; ez a logikus cselekvés: Az *erény*. Ezekből és szerzőnek egyéb nyilatkozataiból kitűnik, hogy az a morál, melyet hirdet, egészen utilitaristikus, hogy ő nem igen jutott tovább a Sokrates erkölcsi felfogásánál. Mert mi egyebet mond Szitnyai előbbi tételében, mint azt, hogy a cselekedetek megítélésénél elég csak *azoknak következményeire, azoknak hasznára* tekintettel lennünk s nem szükséges figyelembe venni a cselekvőnek szándékát, érzületét? Mi egyebet mond utóbbi nyilatkozatában, mint azt, hogy az erény a boldogságnak eszköze, a legjobb üzlet, mert ezzel mozdítjuk elő legjobban a magunk és mások boldogulását, azaz hasznát? Pedig már Locke megmondta, hogy az erényt önmagáért kell szeretnünk, nem hozományáért, a mi azzal együtt jár. Hisz Szitnyai felfogása tulajdonképpen az erkölcsi jónak a fizikai jóval vagyis a haszonnal való sokratesi azonosításához vezet, különösen ha még elméletének intellektualis jellegét is tekintetbe vesszük. Szerinte az erénynek forrása a tudás, a bűné a tudatlanság. Erre vonatkozó nyilatkozatai a következők: «Minden véték, minden bűn először hibás gondolat, helytelen ítélet. A ki bünt követ el, az vagy nem ismeri a világrendnek azt a törvényét, a mely ellen vét, vagy ha ismeri, nem tudja, hogy minden tettnek, mint oknak megfelelő következménye van, vagy végre azt hiszi, hogy ezt a természetes következményt ki lehet valamikép játszani, el lehet majd simítani, el lehet titkolni.» (162. lap.) Vajjon lehet ezt általános tételként megállapítani? Vajjon mindnyájunkra nézve áll-e az, hogy egyedül csak a következményektől való félelem tart vissza bennünket a vétéktől? Ugyanezt hirdeti Szitnyai a 164. lapon; «ha az emberek tudnák, hogy a rossznak rájuk és másokra nézve mindig rossz következménye van, a jó pedig mindenkinek jó, akkor tudva senki sem vétkeznék önmaga ellen, azaz senki sem lenne bűnös». Hát nem azt mondja-e itt Szitnyai, a mit Sokrates, hogy ismerni a jót annyi, mint egy-

úttal követni is. De kérdem viszont, megfelel-e ez a valóságnak? ! Hányan tudják, hogy a mit elkövetnek az vétek, bűn, és ismerik tetteik kikerülhetetlen következményeit is, és mégsem képes tudásuk őket a tett elkövetésétől visszatartani!! Hisz ha igaz volna, a mit Szitnyai hirdet, akkor az embereket egyszerűen csak tanítani, felvilágosítani kellene; meg kellene nekik tanulni az erkölcsi világrend törvényeit s akkor egyszerre minden bűn, vétek, nyomor és boldogtalanság eltűnne a világból! Szitnyai pedig ebben az illusioban ringatja magát. Pedig a felvilágosítás; tanítás, az értelem fejlesztése csak egyik s nem is a legfontosabb tényezője az erkölcsiség megvalósulásának. — Szitnyai az érzelmet, a vágyat, szenvedélyt mindenütt kihagyja, hogy úgy mondjam, a játékból, azaz a világot és az emberi akaratot mozgató tényezők közül. Ezen mi, tekintve azt, hogy a lélektanban is hibásan fogja fel a szenvedélyt, mint lelki állapotot, nem csodálkozunk. Vele szemben csak Stuart Mill azon nyilatkozatára utalunk, melyet nemrég olvastunk a Budapesti Szemlében a Payot könyvek ismertetésében, hogy t. i. a szenvedélyes emberek a legkitarzóbbak a kötelesség teljesítésében, ha szenvedélyük ezen irányba tereltetett. De azon már csodálkozunk, hogy szerzőnk, ki lélektanának nagyobb részében az újabb tudományos kutatás színvonalán állónak látszik, erkölcsi tekintetben hogyan hirdetheti az elavult és a tényeknek meg nem felelő Sokrates-féle utilitaristikus hamis morálnak tanait. S ez indokolja azon véleményünket, hogy inkább semmiféle erkölcostant se tanítsunk, mint ilyenfélét, hogy szerzőnk is jobban tette volna, ha ezt a bár józan és okos, de elavult és alacsony spiessbürger-féle morált nem keveri bele a lélektanba, ha az erkölcsi olvasmányokat elhagyja könyve végéről s tisztán lélektani olvasmányokra szorítkozik; olvasmányai között ugyanis csak a két utóbbi a sikerültebb. Különösen első olvasmánya a jó emberről nagyon is színtelen, száraz, a jellemnek felfogása pedig benne hibás.

A mi a logikát illeti, ebben — bár nagyon rövidre van szabva — a mit a tanterv indokol, lényegesebb hibát nem találtam. A tudományoknak felosztását azonban nem nyújtja szerzőnk, a mit pedig a tanterv és utasítások megkivánnak. — Logikája is világos és könnyed stílusú.

Őszintén és elfogulatlanul mondtam meg a könyvről véleményemet. A mi pedig használhatóságát illeti — miután többi középiskolák számára készült tankönyveinket sem tartom jobbaknak — ám használják kartársaim okkal-móddal. Egyes részei a könyvnek egészen jók és kifogástalanok, némely részt ki lehet bővíteni, mást esetleg el lehet hagyni, az egyoldalú meghatározásokba a hiányzó elemeket talán be lehetne tölteni, a merev intellektualismuson és utilitarismuson az erkölctani részben lehetne enyhíteni s talán így nem kellene lemondani arról a reményről, hogy Szitnyai könyvével eléri azt, a mit akart, hogy t. i. előbbre

vigye philosophiai oktatásunk ügyét a középiskolában. Szándéka minden-
esetre nemes és elismerést érdemel még akkor is, ha csak részben sikerült
azt megvalósítania.

Sárospatak.

SZÉKELY GYÖRGY.

VEGYESEK.

— **A közoktatásügyi költségvetés tárgyalása.** Az idén a beteg
miniszter távollétében még a szokottnál is szűkebb mederben mozgott
a tárgyalás. A tárczát *Zsilinszky* államtitkár képviselte, a ki mellett még
Berzeviczy A. beszéde emelkedett ki, mint általános érdekű. A fölmerült
jelentékenyebb kérdésekről a következőkben számolunk el.

A *népoktatás* köréből az államosítások ügye foglalkoztatott több
fölszólalót s örvendetes jelenség, hogy mind általánosabbá lesz az a meg-
győződés, hogy a magyar kultúra fejlődését első sorban a magyar faj
művelésével lehet és kell előmozdítani s azért a népoktatás állami támo-
gatásában a régebben elhanyagolt magyar vidékeket kell fölkarolni, a
mint azt a jelenlegi kormány megkezdte.

A *tanítók állami képzéséről* is sűrűbben esett szó. *Berzeviczy*
szerint a Népokt. Törv. revisiója esetén «tanítóképzés tekintetében az
állam jogait erőteljesebben kellene érvényesíteni . . . Jobban kellene
megközelíteni azt az álláspontot, a melyet a középiskolai tanárok képe-
sítésére nézve a Középiszk. Törv. elfoglal». A revisiót azonban nem tartja
időszerűnek. Jellemző a honatyáknak iskolai kérdésekben való tájékozott-
ságára nézve egyik képviselő esete, a ki — valószínűleg fölkerésre —
szóba hozta, hogy nem állami tanítóképzők jogot formálnak arra, hogy
felsőnép- és polgáriskolai tanítói oklevelet is osztogassanak, holott ezt
a törvényt az államkormány számára tartotta fenn. Úgy beszélt azonban
a dologról, hogy azt a tanítóképzésre általában lehetett érteni s a
midőn fölszólalását így értelmezve ráczáfoltak, hogy igenis: a *néptanítók*
képzésének jogát mindenféle tanítóképzőnek megadja a törvény, hát
ez ellen nem volt több szava. Úgy látszik, nem volt eléggé világosan
informálva, hogy t. i. az elemi népiskolákra minden tanítóképző képe-
síthet ugyan, de a *felsőnép- és polgáriskolákra* való képzést a törvény
(103. §.) külön szigorlathoz köti, a melyet «a kormány által arra ren-
delt hatóság előtt» kell a jelölteknek letenniök. Ezt a jogot tehát a tör-
vény egész világosan fentartja az államkormánynak, minek folytán a
kormány élhet vele, a mikor akarja.

A *polgáriskola* kérdése többeket foglalkoztatott; a kívánatos re-
form irányára nézve nagy tarkaság mutatkozik a fölfogásokban, abban
azonban megegyeznek a kifejezett kívánalmak, hogy minősítési jogokat